
NEMZETISÉGI JOG

Az iraki Kurdisztán kilátásai az autonóm régióban tartott függetlenségi népszavazása után

Hennerbichler, Ferdinand: Zukunfts-Optionen von Kurden in Eurasien. = Europa Ethnica. 2018. No. 1-2. p 2-30.

A kurdok – talán az ókori médek utódaiként – több ezer éve őslakosok az anatóliai Taurusz, valamint a mai Irakot Irántól elválasztó Zagrosz hegység és közöttük a régi Mezopotámia vidékein. Indoiráni nyelvű nomád törzseik kisebb-nagyobb helyi centrumok köré rendeződve különböző birodalmak uralma alatt álltak. Területükön az első világháborúig az Oszmán és a Perzsa Birodalom osztozott. 1920-ban a szekularizált török állammal a birodalmi terület töredékrészére kötött sèvres-i békeszerződés elismerte jogukat az önrendelkezéshez, amit azonban Törökország fegyveres fellépését lezáró lausanne-i béke (1924) több ponton felülírt. Az iszlamizált, túlnyomóan szunnita felekezetű övezet – Törökország, Szíria, Irak, valamint Irán államhatáraival szét-szabdalva – ma mintegy öt magyarországnyi kiterjedésű etnikai régiót („Kurdisztán”) alkot, együttesen ca. 40 millió, az államhatárokat vész, üldöztetés idején akadálytalanul átlépő lakossal. A kisebbségi jogaiért síkra szálló kurd etnikum leginkább zavaró tényező mind a négy „befogadó” (azaz, inkább rátelepült) állam politikai berendezkedése számára. Az országszomszéd kurdjait a saját kormányuk ellenében viszont előszeretettel támogatják. Ez főképp Irán és Irak mint két, Perzsa-öböl menti politikai rivális viszonylatában bevett gyakorlat. A kurd övezet gazdasági-kulturális súlypontja – részben kompakt, részben többségi vagy erőteljes kisebbségi településsel – a ma ennél szűkebbre vont területi autonómiát élvező, 6-7 milliós nagyságrendű iraki részre esik („Dél-Kurdisztán”).

Az 1930-as évektől máig ismétlődő felkelésekkel, a folyamatosan napirenden tartott önrendelkezési próbálkozásokkal az iraki kurdok politikai aktivitása is jóval erőteljesebb, mint a szomszédaié. A katonai uralmat megdőntő polgári kormány konszolidációs programja 1970-ben először teszi lehetővé kurd területi autonómia kialakítását. A „Kurd Autonóm Régió” akkor azonban csak töredékes formában valósul meg, végül rövid néhány év múltán el is bukik a központi kormánnyal folytatott kompetencia- és területi viták kereszttüzében, s Bagdad elnyomó politikája visszatér, hamarosan az egyeduralmával élre került Szaddám Husszein – civilek százezreit sújtó – gyilkos eszközeivel (vegyi fegyver bevetése, tömeges deportálások). Az autonómia kérdése a Kuwait elleni iraki támadásra válaszoló nemzetközi koalíciós fellépés („öbölháború”, 1990/91) nyomán kerül újfent napirendre, gyakorlatilag a koalíciós erők hathatós védelme alatt (légtér-zár), amikor is a kurd autonómia, a maga 1970-ben ideiglenesen megszabott területén, jó évtized alatt, lényegében szabadon kibontakozhatott. Ezalatt kiállja a törzsi háttérű konzervatív vezető párt (Kurdisztáni Demokrata Párt – KDP) mellé felnövő nyitottabb szemléletű ellenzék (Kurdisztáni Hazafias Unió – PUK) között kiéleződő, fegyveres összecsapásig eszkalálódó ellentétek (1994/97) vagy a nagy pártok anyagi korrumpálódását, elveik hatalmas demokrácia-deficitjét érzékelő új nemzedék szociális lázongásának próbáját is. Az iraki kurd autonómia végül – a diktátor végleges bukása („iraki háború”, 2003) után – jóllehet „ideiglenes”, egyes rész-kérdésekben hézagos formában, alkotmányos megerősítést nyer (2005). A régió mindenestre széleskörű jogosultságok (saját parlament, kormány és – nagy hatékonyságú pesmerga gerilla-egységeit legalizálva – önálló fegyveres erő, exportjog stb.) birtokába kerülve tovább folytathatja politikai és gazdasági stabilizálódását. A biztonság szigete lesz a széthullással fenyegető országban, melynek gazdasági alapja az autonómia-határok között is feltalálható olaj- és gáz-lelőhelyek kiaknázása. Mindez döntően az USA (G. W. Bush és B. Obama) politikai támogatásával jöhetett létre. Ellentétek a központi kormánnyal attól a pillanattól kerülnek újra elő, ahogy az ország demokratikus átalakítása során már biztonságos lábakon áll, legkésőbb a nemzetközi fegyveres erők teljes kivonásával (2011).

A viták újabb elmérgesedésének az „Iszlám Állam” előrenyomulása vet véget 2014-ben. Akkor a kurd regionális kormányzat is beveti pesmerga milíciáit, a központi fegyveres erőkkel és az iraki vezetést támogató szövetségesekkel vállvetve veszi fel a küzdelmet, a Moszul és Kirkuk olajipari központok körüli erőfeszítésekben helyi terepismerete és önvédelmi elszántsága, valamint az amerikai hadfelszerelés erejével akár az oroszlánrészt vállalva. Az erőteljes kurd aktivitást főképp Kirkuk esetében nem utolsósorban gazdasági érdekekkel párosult (olajbevételek) területi igénye motiválja. Fegyvertényeikre alapozva Masszúd Barzani, a KDP színeiben 1970 óta regnáló elnök, noha a központi kormány, egyben az érintett további kormányok heves ellenzésével találkozva (az ENSZ a maga részéről halasztást javasolt), 2017 szeptemberére kitézi az elszakadást célzó „függetlenségi” népszavazást, mely rendben le is zajlik, és önmagában véve biztató eredménnyel zárul. Kérdés azonban: miképp juthat el az iraki Kurdisztán az elszakadásig, ha valóban el is akar jutni odáig? Az igencsak korlátozott kilátásokat markánsan jelzi Bagdad gyors visszacsapása: az iraki hadsereg ugyanazokkal, a Törökországból, illetve Iránból instruált helyi türk („turkomán”) és siita erőkkel karöltve, melyek az Iszlám Állam elleni küzdelem során még együtt harcoltak a kurd milíciákkal, kiszorítja a kurd fegyvereseket a harcok idején ellenőrzésük alá került, „vitatott” területekről, közöttük alapvetően Kirkukból (2017. október). A kurdoknak ezúttal nélkülözniük kellett a külső fegyveres segítséget. Az iraki vezetés ezt követően a Kurd Autonóm Régió feletti ellenőrzés visszaszerzésére is megteszi lépéseit (mindenekelőtt a törvényileg vállalt központi juttatásokat felfüggesztve). A két kurd vezető párt között ugyanakkor újraéled az ellentét. Felmerül, hogy a népszavazás kiírása önhatalmú, átgondolatlan lépés volt, mely alapvetően csak a Barzani-párt megerősítését kívánta szolgálni a másik párttal folyó versenyében. A pártok emellett részint egymást vádolják Kirkuk elvesztéséért is (ki, mikor térítette el hatalmi számításból a valahonnan ígért, de hiába várt hadi felszerelést stb.), részint pedig egymás háta mögött tárgyalgatnak a központi kormánnyal a „jövőről”. A tárgyalások során a Kirkuk-téma is szerepel, mégpedig valamiféle köztes státusz elképzelésével, s feltűnik mögötte „Gorran” néven egy újabb alapítású „Változás”-párt, mely a függetlenségi népszavazást egyébiránt

mint kalandorpolitikai lépést eleve ellenezte. Az Iszlám Állam elleni küzdelmeket követő új helyzetben mindenesetre a kurd autonóm vezetés önnön anarchiája az első számú akadálya bármilyen új kibontakozásnak. Annyi bizonyos: politikai „b.-terv” a függetlenség megghiúsulása esetére nincs, mint ahogy a függetlenség államháztartási biztosítására sem volt tervszerű elképzelés. Pedig az előzőleg felfutott gazdaság az „Iszlám Állam” elleni küzdelem során leromlott, amiben épp a 2014. évi nagy olajár-esés is szerepet játszott. Mindemellett előtűnik a gazdasági szerkezet olajipari túlsúlyának gyengéje, a kis- és középvállalatok hiánya. Egyelőre gigászi méreteket ölt a Kurd Autonóm Régió eladósodása. A népszavazás óta óráról-órára változó helyzetkép a publikált szöveg kéziratárását követően egyébként eléggé információhiányos.

A „kurd-kérdés” napjainkban e sorsdöntőnek szánt esemény köré összpontosul. A témával és általában a Közel-Kelettel foglalkozó osztrák történész-politológus szerző (korábban a területeket bejárt diplomata és újságíró is) a folyóirat kurd számában közölt elemzése körbejárja az idevezető folyamatok fent vázolt csomópontjait (a legfrissebb eseményekre nézve leszűrt információk híján hatalmas sajtóhír-, illetve informális értesülés-anyagot megmozgatva, egyben az évszázados előtörténet ismereteit enciklopédikus mélységben zúdítva rá olvasójára), majd mérlegre teszi a jövőt illető elképzeléseket.

Arra nézve, hogy merre mozdul a központi kormánnyal folyó egyeztetés, egyelőre nincsenek megbízható fogódzók. Ami valószínűsíthető: az autonómiára vonatkozó eredeti alkotmány-cikkely mentén folytatódhatnak tárgyalások a „békés és demokratikus” megoldás irányában, esetleg a már korábban is ténykedő Irakot támogató ENSZ-misszió (UNAMI) ismételt bevonásával. Az előbbre jutás fontos feltétele volna azonban a kurd régió belső demokratizálása is, ami a törzsi múltat végleg maga mögött hagyó fiatalság politikai küzdőerején múlik. Kurd részről a legcélszerűtlenebb választás lenne a nyílt konfrontáció vállalása.

A továbbiakban megpróbálhatjuk számba venni a nemzetközi tényezőket, melyek az iraki vezetés további kurd politikáját befolyásolhatják. Vegyük először is Törökországot. Az északi szomszédságnak többféle, bonyolult rétegződésű érdekeltsége van az iraki Kurdisztánnal kapcsolatban. Az egyik: a fegyveres behatolás (még Szaddam Husz-

szeintől nyert) jogának fenntartása (a török állam ezzel korábban Szíriát szerencsétlente) a terrrorszervezetnek deklarált, a törökországi kurd érdekekért síkra szálló „Munka-párt” (KKP) üldözésére, amely rendre az államhatár túloldalán keres menedéket, kiképző táborait is itt tartva fenn. (A török védelmi erő végül még stabil katonai állomásokat, ügynökségeket is berendezhetett itt. A korábbi keletű egyezség felmondása az iraki kurd vezetés Bagdaddal közös tennivalója volna. A helyi kurd álláspontról a máig fennálló gyakorlattal kapcsolatban nincs adat vagy kimarad az elemzésből, a központi kormányzás többszöri próbálkozása a felszólamlás kellő ereje nélkül az ország vontatottan folyó stabilizációja közepette mindenesetre az eddigiekben eredménytelen.) A másik török érdekelttség: az 1924 óta rendületlenül kivárá területi revíziós elképzelés (vágy?) Moszul és Kirkuk vonatkozásában (ide vonatkozóan áthallás van valami „javított”, második posztkoloniális átrendeződésre), melyet keresztvezetne a vidék betagozódása egy új, kései utódállamba. Ezt tükrözi a türk milícia kettős bevetése – mint láttuk – egyszer a kurdok oldalán, másszor pedig ellenükben. Törökország az iraki Kurdisztán elszakadását a meglevő határai között mindazáltal nem feltétlenül ellenezné. Ennek megfelelően a kétoldalú gazdasági kapcsolatok egyre számot tevőbbek. – Irán, az iráni kurdok csatlakozási kedvétől tartva, élesen szemben áll az iraki Kurdisztán elszakadási törekvésével, de autonóm státuszával a befolyási övezetében tartaná, melyet Szírián és Jordánián át a „síita félhold” mentében egészen Libanonig és az izraeli határig kinyújtva kiépíteni törekszik, nem utolsósorban azért, hogy a zsidó államot annyival közelebről fenyegethesse. Rég vége ugyanis ama időknek, melyekben Izrael (még a sah uralma alatt) a perzsa államon keresztül juttatott fegyvereket, küldött katonai tanácsadókat az iraki kurdoknak, hogy ismétlődő felkeléseikkel a hatnapos háború (1967) során vagy egyéb alkalmakkor a zsidó állammal ellenséges Irak haderejét leköссék. Egy újabban felmerült Izrael – Szaúd-Arábia – Öböl-menti államok stratégiai együttműködés az iráni kurdok felfegyverzésére a perzsa állam destabilizálása érdekében viszont egyelőre merő elképzelés, ugyanakkor létező spekuláció.

Nos, az iraki kurd jövő útjainak irányát a kölcsönös stratégiai helyezkedés és színlelés összekuszálódó szálai között sem tudjuk igazán

kitapintani. A főszereplők sorából immár feltűnően hiányzik a korábbiakban oly meghatározó szerepet vitt USA. Szuperhatalmi becsvágya vagy felelősségtudata ma beéri a szíriai fronton felvállalt terheivel. Ha az iraki kurd kérdéshez még hozzászól, az csak a Bagdad által hangoztatott demokratikus elvek támogatása lehet. Nem érdektelen viszont Oroszország újszerű bejelentkezése a közel-keleti térség folyamataiban történő részvételre. Ambíciózus szíriai szerepvállalása mellett felfigyelhetünk – a kései cári ambíciók, majd szovjet bolsevista (nem egyszer a Barzani-klán őstagjához: Musztafa Barzanihoz kapcsolódó) próbálkozások folytatásaként – egy kurd irányú átfogó politika formálódására is. Lavrov külügyminiszter egy, az iraki kurd népszavazás utáni helyzethez igazított interjú során, eléggé lakonikus formában ugyan, de rámutat a „minden kurdot egyenlő mértékben” megillető jogok jelentőségére, melyekért vonatkozó partnerekkel folytatandó megbeszélések során Oroszország a maga részéről „kész kiállni”. A megnyilatkozás iraki kurd irányban elméletileg meghaladott, így elsősorban a leendő szíriai rendezés során napirendre vehető szíriai kurd autonómia kérdésére utalhat. Iraki szintéren Oroszország voltaképp a gyakorlat mezejére lépett olaj- és gázszállításokra vonatkozó, Bagdaddal természetesen egyeztetett kurd-orosz megállapodás erejével.

Komáromi Sándor